

સેક્સ ફિલ્મ ‘ચેતના’થી J. કૃષ્ણમૂર્તિ સુધી : અલગારી ફિલ્મકાર બી.આર.ઈશારા

છળતા આઈટમ નંબર્સ કે હીરોઈનની છાતી કે શરીરનાં અંગઉપાંગો કરતાં, પ્રેમીઓને બેડરૂમમાં સાચો પ્રેમ કરતા બતાવવું વધારે યોગ્ય અને નેચરલ છે!

આવું કહેનારા બી.આર.ઈશારા માત્ર એક દિગ્દર્શક નહોતા પણ સિનેમાને સમાજના અરીસા તરીકે જોનારા મેકર હતા. ૧૯૭૪ના રોજ હિમાચલના ગામમાં જન્મેલા ઈશારાજીની સફર, ફિલ્મી વાર્તાથી ઓછી નથી. મુંબઈ આવ્યા પછી ફિલ્મના સેટ પર સ્પોટ-બોયનું એટલે ચા-પાણી આપવાનું, સેટ પર ઝાડુ મારવાનું વગેરે કામ કર્યું. પછી શૂટિંગમાં સંવાદોને ધ્યાનથી જોઈને ધીમેધીમે એ શીખ્યા. પછી બી ગ્રેડ ફિલ્મોમાં સંવાદો લખ્યા. ગીતકાર શૈલેન્દ્ર નિર્મિત કરેલી રાજ કપૂર-વહીદા રહેમાનની યાદગાર ફિલ્મ ‘તીસરી ક્લસમ’માં બાસુ ભટ્ટાચાર્યના સહાયક નિર્દેશક રહ્યા ને છેવટે એક અભણ માણસે અનેક ક્રાંતિકારી ફિલ્મો બનાવી.

70-80ના દાયકામાં, જ્યારે બોલિવૂડ ટીપિકલ વાર્તાઓવાળું હતું, ત્યારે બાબુ રામ ઈશારાએ સમાજના સેક્સ અંગેના દંભને ખુલ્લી પાડતી બોલ્ડ પણ ઓછા બજેટની ફિલ્મો બનાવવાનું જોખમ લીધું. ૧૯૭૦ની ‘ચેતના’ દિગ્દર્શક તરીકે પહેલી ફિલ્મ હતી, જેમાં કોલગર્લની વાર્તા હતી ને ફિલ્મમાં નવી હીરોઈન રેહાના સુલ્તાનાએ ઘણા બોલ્ડ સીન આપેલા. ઈશારાએ આખી ફિલ્મને પુણેના બંગલામાં સવારે ૫:૩૦થી રાત્રે ૧૧ સુધી સતત ૨૬-કલાકના મેરેથોન શૂટિંગ સાથે 25 દિવસમાં બનાવી. જેને બોલિવુડની સૌથી સસ્તી ફિલ્મોમાંની એક ગણવામાં આવે છે. સેન્સર બોર્ડને ટોચના ફિલ્મનિર્માતાઓ તરફથી ચેતના અંગે ટ્રપ ફરિયાદો મળી ને ફિલ્મને બેન કરવાની માંગ ઊઠી! પણ ખૂબ લડત બાદ સેન્સર તરફથી એડલ્ટ ફિલ્મ તરીકે પરવાનગી મળી. એડલ્ટ માટે અંગ્રેજી A(એ)ના આકારની જેમ સ્ત્રીના બે નનન પગ વચ્ચે હીરો અનિલ ધવનનો ચહેરો મૂકીને ‘ચેતના’ના પોસ્ટરે સમાજમાં તહેલકો મચાવી દીધેલો. ફિલ્મ ખૂબ ચર્ચાઈ, વખણાઈ ને બોક્સઓફિસ પર પણ હિટ હતી.

ત્યાર પછી ઈશારાજીએ ‘એક નઝર’, ‘પ્રેમશાસ્ત્ર’, ‘લોગ ક્યા કહેંગે’, ‘મિલાપ’, ‘મન ભયે’, ‘ધર કી લાજ’, ‘વો ફિર આયેગી’, ‘સૌતેલા ભાઈ’ જેવી અનેક ફિલ્મો બનાવી.

ઈશારાજીની ખાસિયત એ હતી કે તેઓ સમાજના સત્યને જેમ કે- વેશ્યાવૃત્તિ, સ્ત્રી-પુરુષના સંબંધો અને સમાજની બટી-દંભ પર વાર્તાઓ લાવતા. ૧૯૭૨માં અમિતાભ-જયા ભાદુરી સાથે ‘એક નજર’ ફિલ્મ બનાવી. ફિલ્મની વાર્તા કવિ અને છોકરી મજબૂરમાં વેશ્યાવૃત્તિ કરનારી અને છતાંયે એને લગન કરવાની ઈચ્છા છે! ૧૯૭૪માં દેવ આનંદ-ઝીન્નતની ‘પ્રેમશાસ્ત્ર’ પણ અટપટા સંબંધો પર

હતી.

ઈશારાજીએ એમની કરિયરમાં સંજીવ કુમાર, રાજેશ ખન્ના, રાજ બબ્બર, રાજ કિરણ, જયા બચ્ચન, અમિતાભ બચ્ચન, શત્રુઘ્ન સિંહા, રીના રોય જેવા સ્ટાર્સ સાથે કામ કર્યું પણ પૈસા ખાતર ઘોસ્ટ-રાઈટંગ એટલે કે પૈસા લઈને પોતાનું નામ ના આપીને મોટા

ભૂટી કવીન પરવીન બાબી, ત્યાં શૂટિંગ જોવા આવેલી. ઈશારાજીએ પરવીન બાબીને જોતાંવેંત જ ફિલ્મોમાં કામ કરવા વિષે પૂછ્યું. પરવીને કહ્યું: વાર્તા ગમશે તો ચોક્કસ કરીશ! મોટાભાગની છોકરીઓને ફિલ્મની ઓફર મળતાં જ તરત જ તૈયાર થઈ જાય ને વાર્તા વગેરે વિશે વિચારતી નથી પણ ઈશારાજીને પરવીનની આ વાર્તાવાળી વાત બહુ ગમી. એમણે પરવીનને માની ભૂમિકાવાળી વાર્તા સંભાળવી, પરવીન ત્યારે માત્ર 18-19ની હતી, છતાં તરત માની ગઈ અને ઈશારાજીએ એક ખાસ સ્ટેમ્પ પેપર પર સાઈન કરાવી હતી કારણ કે પરવીન ખૂબ બોલ્ડ હતી.

એક દિવસ ‘દિલ અપના પ્રીત પરાઈ’ અને ‘ગાઈડ’ ફિલ્મમાં વહીદાના પતિ માર્કો બનેલ નિર્દેશક કિશોર સાહુએ ઈશારાજીને પૂછ્યું: ‘તમે એક છોકરીને સાઈન કરી છે, તેને હું મારી ફિલ્મ માટે સાઈન કરું?’ ખરેખર તો ઈશારાજીએ સ્ટેમ્પ પેપર પર શરત લખેલી કે જ્યાં સુધી એમની ફિલ્મ ન બને ત્યાં સુધી પરવીન, બીજી કોઈ ફિલ્મ કરી શકશે નહીં પણ એમને યાદ જ નહોતું અને કિશોર સાહુને પરવીન સાથે ફિલ્મ કરવા માટે હા પાડી.

એક વાર ઈશારાજી સ્ટુડિયોમાંથી સિગારેટ પીતા હતા ત્યારે એક સુંદર છોકરીએ આવીને પૂછ્યું, ‘તમે મારી સાથે ફિલ્મ કેમ નથી બનાવતા!’ ઈશારાજીએ એ છોકરી તરફ જોયું ને યાદ આવ્યું કે આ તો -પરવીન! એ જ સાંજે ઈશારાજી એક સ્ક્રિપ્ટ લખવાનું શરૂ કર્યું. ફિલ્મમાં પરવીન સામે હીરો તરીકે આપણા જામનગરના વિખ્યાત ક્રિકેટર સલીમ દુર્રાનીને ચાન્સ આપ્યો, ફિલ્મ હતી: ‘ચરિત્ર’ ને એ પરવીનની પહેલી ફિલ્મ હતી.

અલગારી ઈશારાજી દિવસમાં ૧૨૦ સિગારેટ પીતા હતા, પત્ની રેહાના એક ‘જીવતો બૉબ’ કહેતી. ઈશારાજી કિલસૂફ જે. કૃષ્ણમૂર્તિ દ્વારા ઊંડા પ્રભાવિત હતા, વારંવાર તેમને ટાંકતા હતા. હિટ ફિલ્મો નિર્દેશિત કરવા છતાં, બોલીવૂડની ઝડકઝામણમાં સાવ સાદા હતા, એક વાર મજાકમાં પત્ની રેહાનાને તેમની એકમાત્ર મહામૂલી મૂડી તરીકે જાહેર કરેલી.

અને હા બોલીવૂડમાં એક્ઝ્યુઅલ લોકેશન એટલે કે કોઈ ખરેખરા ફ્લેટ કે બંગલામાં ઓછી લાઈટો સાથે શૂટિંગ કરવાની શરૂઆત ઈશારાએ કરેલી! ત્યાર બાદ નિર્દેશકો સ્ટુડિયોથી બહાર નીકળ્યા. પહેલાં તો રોક, પહાડો, દરિયા સિવાય ભાગ્યે જ શૂટિંગ કરવા કોઈ બહાર જતા.

બાબુ રામ ઈશારાજી સાથે એમની જૂહુની બિસ્માર ઓફિસમાં અનેક સાંજો ગાળી છે. વિચાર કરો એક અભણ માણસ રોજ અંગ્રેજી નોવેલ પત્નીને સમજાવેલું: ‘આ ખરાબ વિશ્વમાં બીજું ખરાબ મશીન શા માટે લાવવું?’ એક વાર ઈશારાજી અમદાવાદમાં ફિલ્મનું શૂટિંગ કરી રહ્યા હતા. ત્યારે જૂનાગઢના બાબી રાજવંશની ગુજરાતી

મિસ યુ બાબુ દા. 7મી સપ્ટેમ્બરે એમનો જન્મદિવસ હતો.

સોનિયા ગાંધીની આત્મકથા ‘બીલોંગિંગ: અ જર્ની ઓફ લવ’ની જાહેરાતે રાજકીય ગલિયારામાં ભારે ખળભળાટ

રતીય રાજકારણના આકાશે સોનિયા ગાંધી એક એવું પાત્ર છે, જેમણે દાયકાઓ સુધી પોતાના અંગત જીવનની વાતો પર મૌનની મજબૂત દીવાલ ચણી રાખી હતી. એક વિદેશી મૂળની સ્ત્રી, જે ભારતની વહુ બની, રસોડાથી લઈને દેશના સૌથી મોટા રાજકીય પક્ષ કોંગ્રેસના સુકાની પદ સુધી પહોંચી અને પછી વડાપ્રધાન પદની ખુરશી સામે ચાલીને કુકરાવી દીધી. અડધી સદી કરતાં વધુ સમય સુધી સત્તાના કેન્દ્રમાં રહેવા છતાં તેમણે પોતાના મનની વાત ભાગ્યે જ જાહેરમાં મૂકી છે, પરંતુ હવે તેમની આગામી આત્મકથા ‘બીલોંગિંગ: અ જર્ની ઓફ લવ’ની જાહેરાતે દિલ્હીના રાજકીય ગલિયારામાં ભારે ખળભળાટ મચાવી દીધો છે.

અમેરિકન પ્રકાશન ગ્રુહ અલ્ફ્રેડ એ. નોફ દ્વારા જાહેર કરાયા મુજબ, આ પુસ્તક નવેમ્બર ૨૦૨૬માં વિશ્વભરમાં રિલીઝ થઈ રહ્યું છે, પરંતુ પુસ્તક બજારમાં આવે એ પહેલાં જ તેને લઈને ચર્ચા, વિવાદ અને રાજકીય અટકળોની આંધી ઊઠી છે. રાહુલ ગાંધી અને પ્રિયંકા ગાંધીના લાગણીસભર નિવેદનોથી લઈને પબ્લિશિંગ હાઉસ સાથે જોડાયેલા તાજેતરના વિવાદોની વાત કરીએ.

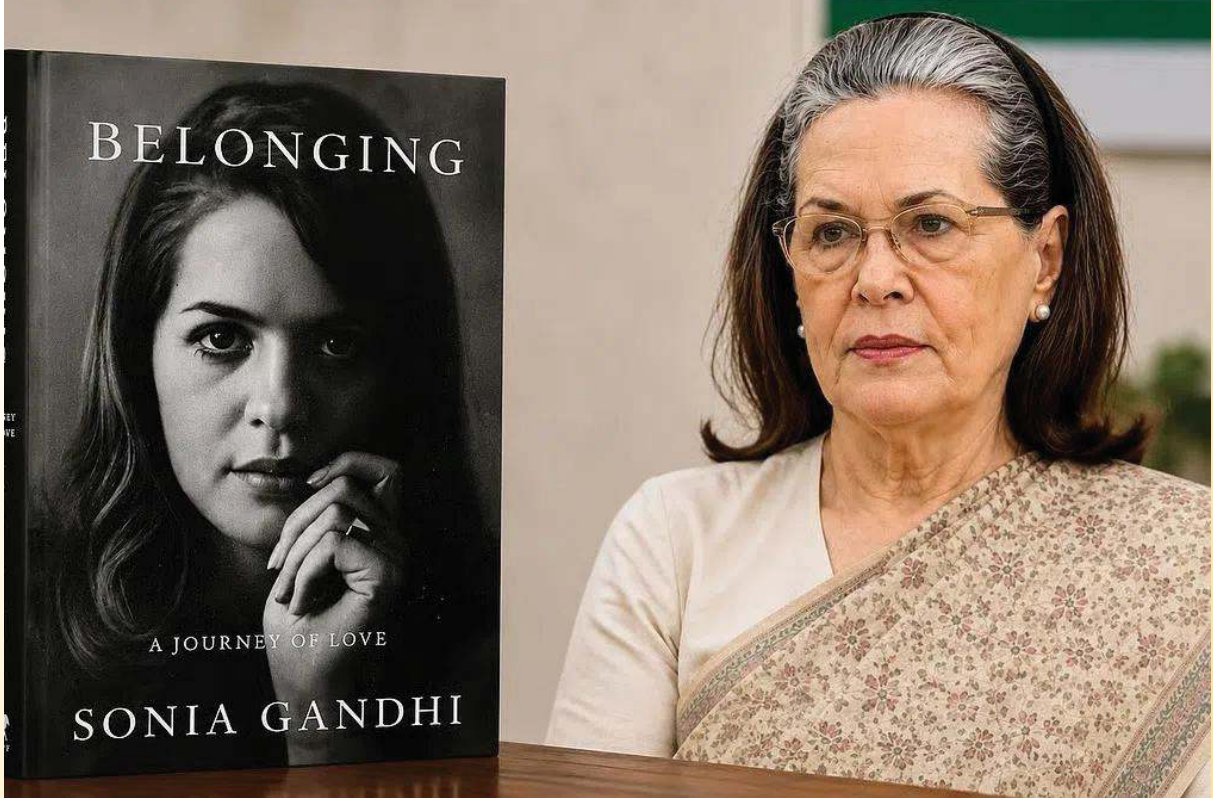
સોનિયા ગાંધીએ આ આત્મકથામાં પોતાના બાળપણથી લઈને વર્તમાન સમય સુધીના દાવપેચને વણી લીધા છે. ઈટલીના એક નાનકડા ગામડામાંથી આવીને કેમ્બ્રિજમાં રાજીવ ગાંધી સાથે થયેલી મુલાકાત, ૧૯૬૮માં ભારતના પ્રથમ રાજકીય પરિવારની વહુ તરીકે આગમન અને ઈન્દિરા ગાંધીના છત્રછાયા હેઠળ ભારતીય રીત-રિવાજો અને સંસ્કૃતિને આત્મસાત કરવાનો તેમનો અનુભવ... આ બધું જ આ પુસ્તકના કેન્દ્રમાં છે.

સોનિયા પોતાની આત્મકથામાં લખે છે કે, ‘મને રાજકારણના જાહેર મંચ પર કોઈ ઈચ્છાથી નહીં, પણ દુઃખ અને સ્વજનોને ખોવાના દર્દે ધકેલી હતી. ત્યાં સુધી તો મેં મારી અંગત જિંદગીને બહુ જતનથી છુપાવીને રાખી હતી.’ આ પુસ્તકમાં ત્રણ મોટી અકસ્માતો અને હત્યાઓનો ઉલ્લેખ છે, જેણે આખા પરિવારને હચમચાવી મૂક્યો હતો. ૧૯૮૦માં સંજય ગાંધીનું વિમાન દુર્ઘટનામાં આકસ્મિક અવસાન, ૧૯૮૪માં દેશના તત્કાલીન વડાપ્રધાન અને તેમના સહયોગી ઈન્દિરા ગાંધીની હત્યા ત્યાર બાદ નિર્દેશકો સ્ટુડિયોથી બહાર નીકળ્યા. પહેલાં તો રોક, પહાડો, દરિયા સિવાય ભાગ્યે જ શૂટિંગ કરવા કોઈ બહાર જતા.

બાબુ રામ ઈશારાજી સાથે એમની જૂહુની બિસ્માર ઓફિસમાં અનેક સાંજો ગાળી છે. વિચાર કરો એક અભણ માણસ રોજ અંગ્રેજી નોવેલ પત્નીને સમજાવેલું: ‘આ ખરાબ વિશ્વમાં બીજું ખરાબ મશીન શા માટે લાવવું?’ એક વાર ઈશારાજી અમદાવાદમાં ફિલ્મનું શૂટિંગ કરી રહ્યા હતા. ત્યારે જૂનાગઢના બાબી રાજવંશની ગુજરાતી મિસ યુ બાબુ દા. 7મી સપ્ટેમ્બરે એમનો જન્મદિવસ હતો.

ગાંધી વડ્ડાએ સોશિયલ મીડિયા પર જે વાતો લખી, તેણે આ આત્મકથાને વધુ ભાવુક બનાવી દીધી છે. રાહુલ ગાંધીએ પોતાની માતાને સંબોધીને લખ્યું હતું, ‘મમ્મી, ૩૫ વર્ષ પહેલાં મેં તમને અને પપ્પાને છેલ્લી વાર સાથે જોયા હતા. પપ્પાના ગયા પછી તમે જે સહન કર્યું છે અને જે હિંમતથી દરેક મુશ્કેલીનો સામનો કર્યો છે, તે માત્ર હું અને પ્રિયંકા જ જાણીએ છીએ. તમારા જેવી શાંત અને પોતાની વાત છુપાવી

કહેતા હતા. સોનિયા ગાંધી આ પુસ્તકમાં તે રાત્રિના રહસ્યો પરથી પડદો ઊઠાવશે. દરમિયાન, ભારતમાં આ પુસ્તકના પ્રકાશનને લઈને ‘પ્રોપેગેન્ડા અને વિવાદ’નો નવો ફણફો ફૂટ્યો છે. તાજેતરમાં એવા અહેવાલો આવ્યા હતા કે પેંગ્વિન રેન્ડમ હાઉસ ઈન્ડિયા અને સોનિયા ગાંધી વચ્ચે કેટલાક તથ્યો અને એડિટોરિયલ ફેરફારો (કાપકૂપ) અંગે સહમતી ન સધાતા પેંગ્વિન પુસ્તક છાપવાની ના પાડી દીધી હતી. જોકે,

સોનિયા ગાંધીનું આ પુસ્તક તેમના વ્યક્તિગત દર્દ, પ્રેમ, વિયોગ અને ત્યાગને સામે લાવીને જનતાના દિલમાં ફરી એકવાર ‘માનવીય સંવેદના’ જગાડવાનો પ્રયાસ પણ છે જ એમાં બે મત નથી !

રાખનારી વ્યક્તિ માટે આ બધું કાગળ પર ઉતારવું કેટલું અઘરું રહ્યું હશે તેની મને પુસ્તકને ‘આપણા સમયની સૌથી સુંદર પ્રેમકથાઓમાંની એક’ ગણાવી હતી. તેમણે કહ્યું કે લોકો સોનિયા ગાંધીને એક રાજનેતા તરીકે જોતા આવ્યા છે, પરંતુ આ પુસ્તકથી દુનિયાને ખબર પડશે કે તેઓ એક અદભુત, મજબૂત અને વફાદાર સ્ત્રી છે, જે પરિવાર માટે લોખંડી મનોબળ ધરાવે છે.

રાજકીય પૃથ્થકરણ કરનારાઓ માટે આ પુસ્તકનો સૌથી રસપ્રદ ભાગ ૨૦૦૪નો રહેશે. ૨૦૦૪માં જ્યારે કોંગ્રેસે બહુમતી મેળવી ત્યારે સોનિયા ગાંધી વડાપ્રધાન બનવા જઈ રહ્યાં હતાં. પરંતુ અચાનક તેમણે પોતાની ‘અંતરાત્માનો અવાજ’ સાંભળીને ડો. મનમોહન સિંહને વડાપ્રધાન બનાવ્યા હતા. વિરોધીઓ તેને ‘વિદેશી મુદ્દા’ના ડરથી લીધેલો નિર્ણય ગણાવતા હતા, જ્યારે સમર્થકો તેને મહાન ત્યાગ

તેમના વ્યક્તિગત દર્દ, પ્રેમ, વિયોગ અને ત્યાગને સામે લાવીને જનતાના દિલમાં ફરી એકવાર ‘માનવીય સંવેદના’ જગાડવાનો પ્રયાસ પણ છે, એમાં બે મત નથી. રાજકીય ગલિયારામાં એવી ચર્ચા છે જ કે આ આત્મકથા માત્ર સોનિયા ગાંધી પૂરતી સીમિત નથી રહેવાની. તેમાં રાહુલ છે, તેની વાતો ભરીભરીને હશે જ. રાહુલ ગાંધી જે રીતે આજે આક્રમક રાજકારણ કરી રહ્યા છે, તેને આ પુસ્તક એક ‘નૈતિક પૃષ્ઠભૂમિ’ પૂરી પાડશે.

સોનિયા ગાંધીનું આ પુસ્તક નવેમ્બરમાં રિલીઝ થશે ત્યારે ચોક્કસપણે ભારતના રાજકારણમાં એક નવું તોફાન લાવશે. ૨૦૨૯ની લોકસભા ચૂંટણી પહેલાં કોંગ્રેસ માટે આ એક મોટું આઈડિયોલોજીકલ શસ્ત્ર બની શકે છે.

સોનિયા ગાંધીએ ઈટલીથી શરૂ કરેલી પોતાની સફરને ભારતના ખોળામાં સમર્પિત કરી દીધી છે અને એટલે જ આ પુસ્તકનું નામ ‘બીલોંગિંગ’ (અપનાપણું કે માલિકીભાવ) સાચા અર્થમાં સાર્થક થાય છે. હવે જોવાનું એ રહેશે કે આ પુસ્તકના પાના ખુલતાં જ દિલ્હીની રાજનીતિમાં કેવા નવા સમીકરણો રચાય છે!

સોનિયાના દષ્ટિકોણથી કહીએ તો, એવું

હોઈ શકે કે, રાજકારણમાં જ્યારે તમારા વિરોધીઓ તમારી ઈમેજ નક્કી કરવા લાગે, ત્યારે પોતાનો પક્ષ મૂકવો જરૂરી બની જાય છે. સોનિયા ગાંધીએ પોતાના જીવનના ૭૯લા વર્ષે આ પુસ્તક લાવવાનો નિર્ણય કરીને એ સુનિશ્ચિત કર્યું છે કે ભવિષ્યના ઈતિહાસકારો ગાંધી પરિવારને વિરોધીઓની નજરે નહીં, પરંતુ તેમના પોતાના અનુભવોની નજરે મૂલવે.

ઉપરાંત, સોનિયા ગાંધીનું આ પુસ્તક

અનુકરણ અને મૌલિકતા

અનુકરણ એટલે અન્યના વિચાર, વર્તન, શૈલી, કાર્ય કે આદતનું તે જ રીતે અનુસરણ કરવું. નાનું બાળક માતા-પિતા કે શિક્ષકનું, અનુયાયી પોતાના નેતાનું, ચાહક પોતાના અભિનેતાનું, સમાજ સન્માનનીય વ્યક્તિનું તથા કારીગર પોતાના માસ્તરનું અનુકરણ કરતા હોય છે. અનુકરણથી જે તે બાબત શીખવામાં સરળતા પણ રહે, મહેનત બચે અને ઝડપ પણ આવે. જેનું અનુકરણ કરવામાં આવે તે વ્યક્તિ ‘યોગ્ય’ હોય તો અનુકરણ કરનાર વ્યક્તિમાં સ્વાભાવિક રીતે સારું વર્તન, શિસ્ત, સારી ભાષા, સારી આવડત, સુ-સંસ્કાર, સારો વ્યવહાર, નૈતિક મૂલ્યો, સારી વિચારધારા, સારું કૌશલ્ય તથા સારો સ્વભાવ સ્થાપિત થઈ શકે; જેને કારણે એક પ્રકારનો આત્મવિશ્વાસ પણ વધી શકે. અનુકરણમાં માર્ગ અને લક્ષ્ય ક્યારેક સ્પષ્ટ જણાય. અહીં એક પ્રકારની શિસ્ત અને પરંપરા જળવાતી હોવાથી જોખમ અને ભૂલોની સંભાવના પણ ઓછી હોઈ શકે. શીખવાની શરૂઆત માટે અનુકરણ વિશ્વાસનીય બાબત કહેવાય. પરંતુ અનુકરણની પ્રક્રિયામાં ક્યારેક વ્યક્તિગત ઓળખ ખોવાઈ જાય, વ્યક્તિ પોતાનું વ્યક્તિત્વ સ્વતંત્ર રીતે વિકસાવી ન પણ શકે, આંધળા અનુકરણનું જોખમ પણ રહે, ક્યાંક વિચારક્ષમતા અને સર્જનાત્મકતા પણ ઓછી થાય અને એકંદરે નવીનતા-મૌલિકતાની સંભાવના ઘણી ઓછી રહે.

મૌલિકતા એટલે પોતાના નવા વિચાર, નવી પદ્ધતિ, નવી શૈલી કે નવી રચના માટે માત્ર પોતાની ક્ષમતા અને વિચારશીલતા પર અવલંબિત રહેવું. આ એક ‘અંતર’માંથી ઉદભવેલી ઘટના કહેવાય. જે પણ થાય તેની માટે કાર્તની ‘ઓનરશિપ’ હોય. અહીં નવીનતા પણ હોય અને થોડુંક જોખમ પણ, અલગ ઓળખ હોય અને સાથે અસ્વીકૃતિની સંભાવના પણ, કંઈક ‘ખાસ’ હોય જેમાં ‘સામાન્યપણાં’ની માત્રા ઓછી રહે, પૂરતી સીમિત નથી રહેવાની. તેમાં રાહુલ છે, તેની વાતો ભરીભરીને હશે જ. રાહુલ ગાંધી જે રીતે આજે આક્રમક રાજકારણ કરી રહ્યા છે, તેને આ પુસ્તક એક ‘નૈતિક પૃષ્ઠભૂમિ’ પૂરી પાડશે.

સોનિયા ગાંધીનું આ પુસ્તક નવેમ્બરમાં રિલીઝ થશે ત્યારે ચોક્કસપણે ભારતના રાજકારણમાં એક નવું તોફાન લાવશે. ૨૦૨૯ની લોકસભા ચૂંટણી પહેલાં કોંગ્રેસ માટે આ એક મોટું આઈડિયોલોજીકલ શસ્ત્ર બની શકે છે.

સોનિયા ગાંધીએ ઈટલીથી શરૂ કરેલી પોતાની સફરને ભારતના ખોળામાં સમર્પિત કરી દીધી છે અને એટલે જ આ પુસ્તકનું નામ ‘બીલોંગિંગ’ (અપનાપણું કે માલિકીભાવ) સાચા અર્થમાં સાર્થક થાય છે. હવે જોવાનું એ રહેશે કે આ પુસ્તકના પાના ખુલતાં જ દિલ્હીની રાજનીતિમાં કેવા નવા સમીકરણો રચાય છે!

સોનિયાના દષ્ટિકોણથી કહીએ તો, એવું

મૌલિકતા વિના બધું જ પુનરાવર્તિત થતું રહે અને સમગ્ર પરિસ્થિતિ કંટાળાજનક બની રહે. મૌલિકતા છે એટલે વિકાસ છે, નવીનતા છે, પ્રગતિ છે, આત્મવિશ્વાસ છે અને જીવનમાં રસપ્રદતા છે.

અનુકરણ બીજી તરફથી સ્થાપિત થયેલી વાત છે, જ્યારે મૌલિકતા એ વ્યક્તિગત ઘટના છે. અનુકરણ શરૂઆત માટે સરળ

છે, પરંતુ મૌલિકતાથી અનુભવ પ્રાપ્ત થાય છે. અનુકરણ સ્થાપિત બાબતનું પુનરાવર્તન છે, જ્યારે મૌલિકતા નવીનતા સાથે તાજગી લાવે છે. અનુકરણ પરજીવી

દર વખતે અગ્નિની શોધ કરવાની આવશ્યકતા નથી, સ્થાપિત થયેલી બાબતોનું અનુકરણ કરીને પણ આગળ જતાં નવા માર્ગ પર નવી દિશામાં આગળ વધી શકાય

ઘટના છે, જ્યારે મૌલિકતા સ્વજીવી. એમ કહી શકાય કે જીવનમાં બંનેની આવશ્યકતા છે. દર વખતે અગ્નિની શોધ કરવાની આવશ્યકતા નથી, સ્થાપિત થયેલી બાબતોનું અનુકરણ કરીને પણ આગળ જતાં નવા માર્ગ પર નવી નવી દિશા હોય જેમાં અજાણપણું રહે, સર્જનાત્મકતા હોય પણ તેની યથાર્થતા ચકાસવી પડે, ક્યાંક વિશ્વાસ જાગૃત થાય અને આત્મસંતોષ મળી શકે, પરંતુ થોડોક ડર પણ રહે, નવી રીતથી જૂની સમસ્યાનો ઉકેલ મળે જેમાં અનિશ્ચિતતા પણ રહેલી હોય. મૌલિકતા સાથે અહંકાર સ્થાપિત થવાની શક્યતા હોય. ક્યારેક અહીં એકલતા પણ પ્રાપ્ત થાય અને વિરોધનો સામનો પણ કરવો પડે. અહીં ખાતરીબંધ કાર્ય ન હોવાથી ભૂલ અને નિષ્ફળતાની સંભાવના રહે. દિશા તેમજ માર્ગ નવીન પ્રારંભિક તત્કક્ષામાં સ્વીકૃતિ પણ ઓછી રહે, જેથી અહીં ધીરજ અને પરિપકવતાની આવશ્યકતા વધુ હોય. બની શકે કે અહીં સમય વધુ ફાળવવો પડે. આ બધાં સાથે એ વાત તો સ્વીકારવી જ પડે કે દુનિયામાં જે જે નવી બાબતો અસ્તિત્વમાં આવી છે વિચારશીલતા ચકાસવી પડે, પરિસ્થિતિનું

સાંપ્રત ભાષામાં કહીએ તો અનુકરણ એટલે કોપી-પેસ્ટ અને મૌલિકતા એટલે સ્વયંસ્ફુરિત ઘટના. અનુકરણમાં માત્ર જો નકલ જ હોય તો તે જોખમી છે, વ્યક્તિ માટે પણ અને સમાજ માટે પણ, કારણ કે દરેક પરિસ્થિતિ અને તેની જરૂરિયાતો બિન્ન બિન્ન હોય. જીવન ગણિત નથી, અહીં પ્રશ્નો પણ જુદા હોય અને ઉત્તર પણ જુદા હોય. એ સંદર્ભમાં મૌલિકતા વધુ યથાર્થ ઘટના છે તેમ કહેવાય.

પોતાની ક્ષમતા અને પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણેનો વ્યવહાર હોવો જોઈએ. જો સ્વભાવ અનુકરણનો હોય તો તે અને મૌલિકતા તરફનો હોય તો તે પ્રમાણે આગળ વધવું જોઈએ. એ બંને સ્થિતિમાં રહે, જેથી અહીં ધીરજ અને પરિપકવતાની આવશ્યકતા વધુ હોય. બની શકે કે અહીં સમય વધુ ફાળવવો પડે. આ બધાં સાથે એ વાત તો સ્વીકારવી જ પડે કે દુનિયામાં જે જે નવી બાબતો અસ્તિત્વમાં આવી છે વિચારશીલતા ચકાસવી પડે, પરિસ્થિતિનું

મૂલ્યાંકન કરવું પડે, સંભાવના અને મર્યાદાઓને વ્યવસ્થિત સમજવાં પડે, હેતુ અને કાર્ય વચ્ચેનાં સમીકરણ માટે સ્પષ્ટતા હોવી જોઈએ, દરેક પ્રકારના પૂર્વગ્રહથી મુક્તિ હોવી જોઈએ, પ્રત્યેક પરિસ્થિતિમાં પ્રાપ્ત થતી શ્રેષ્ઠ બાબતો માટે સ્વીકૃતિ હોવી જોઈએ અને તે બધાં સાથે જે કંઈ કરવામાં આવે તે માટેનો વિશ્વાસ હોવો

જોઈએ – જો આમ થતું હોય તો સારું પરિણામ પ્રાપ્ત થવાની શક્યતા વધી જાય. એમ પણ કહી શકાય કે શરૂઆતમાં